

УДК 159.922:338.48–056.2/.3

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2023-1-4>

Кучеров Геннадій Геннадійович

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
kucherovgennadij@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7979-0855

Глов'юк Оксана Василівна

викладач,
Відокремлений структурний підрозділ «Кам'янець-Подільський фаховий коледж»
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
oksana_shulyk@ukr.net

ВАЖЛИВІСТЬ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ ДЛЯ ОСОБИСТОГО РОЗВИТКУ

Вступ. Сучасне суспільство в умовах глобалізаційних трансформацій хоче бачити у людині особистість. Змалечку система освіти формує у дитини позитивні якості майбутньої особистості. Спочатку батьки, потім вихователі, вчителі, найближче оточення дитини, а також незнайомі люди опосередковано чи пряму впливають формування у характері позитивних аспектів. На нашу думку, туризм надзвичайно сильно впливає на розвиток в людині особистісних характеристик. За допомогою туризму ми формуємо особистість у завуальованій формі. Дитина бачить у туризмі лише спорт, тому охоче насолоджується цим видом діяльності. А для суспільства важливо, що туризм впливає на здоров'я та особистісні якості дитини.

Поглиблення та незворотність соціально-економічних і політичних перетворень у всіх сферах суспільного життя України ставлять нові завдання перед суспільством. Це перш за все завдання виховання сучасного покоління в дусі активної творчої праці, дотримання та гармонізації інтересів суспільства та особистості, розвитку духовності людини, збереження її фізичного та морального здоров'я.

Мета та завдання статті. Метою статті є з'ясування значення інклюзивного туризму для особистісного розвитку особи з інвалідністю, розкриття впливу мандрівок на внутрішній світ особи.

Результати. Встановлено, що інклюзивний туризм виступає одним із ключових засобів формування особистості людини з інвалідністю. Зокрема, подорожі допомагають людям розвинути глобальне світобачення, виховують співчуття, здатні допомогти людині підвищити самооцінку, формують вміння адекватно взаємодіяти з навколишньою дійсністю. У контексті розгляду можливостей розвитку особистості найбільш ефективним є культурно-пізнавальний туризм.

Ключові слова: особистість, розвиток особистості, особи з інвалідністю, особи з обмеженими можливостями, інклюзивний туризм, подорож, мандрівка.

Kucherov Hennadii Hennadiiovych

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Inclusive Education, Rehabilitation and Humanities,
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education "Kamianets-Podilskyi State Institute"

Hloviuk Oksana Vasylivna,

Lecturer,
Separate Structural Subdivision "Kamianets-Podilskyi Professional College"
of the Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education "Kamianets-Podilskyi State Institute"

THE IMPORTANCE OF INCLUSIVE TOURISM FOR PERSONAL DEVELOPMENT

Introduction. Modern society in the conditions of globalization transformations wants to see a person as an individual. From an early age, the education system forms positive qualities of the future personality in the child. First, parents, then educators, teachers, the immediate environment of the child, and also strangers indirectly or directly influence the formation of positive aspects of the character. In our opinion, tourism has an extremely strong influence on the development of a person's personal characteristics. With the help of tourism, we form a personality in a veiled form. A child sees tourism only as a sport and therefore willingly enjoys this type of activity. And it is important for society that tourism affects the child's health and personality.

The deepening and irreversibility of socio-economic and political transformations in all spheres of social life of Ukraine poses new challenges to society. This is, first of all, the task of educating the modern generation in the spirit of active creative work, observing and harmonizing the interests of society and the individual, developing a person's spirituality, and preserving his physical and moral health.

The purpose and objectives of the article. The purpose of the article is to clarify the importance of inclusive tourism for the personal development of a person with a disability, to reveal the impact of travel on the inner world of a person.

The results. It has been established that inclusive tourism is one of the key means of forming the personality of a person with a disability. In particular, travel helps people develop a global outlook, fosters compassion, can help a person increase self-esteem, and develops the ability to adequately interact with the surrounding reality. In the context of considering the possibilities of personal development, cultural and educational tourism is the most effective.

Key words: personality, personality development, persons with disabilities, persons with disabilities, inclusive tourism, travel, journey.

Вступ. Нині туризм став одним із найважливіших елементів життя багатьох тисяч людей у всьому світі. Відпочинок як невіддільна частина життєдіяльності необхідний кожній людині для відновлення фізичних та духовних сил. Право людини на відпочинок зафіксовано у міжнародних документах з туризму та українському законодавстві. Манільська декларація щодо світового туризму закріплює право кожного на проведення дозвілля і, звичайно, право на відпустку, свободу пересування країнами та туризм [1]. Конституцією України гарантується декларація про проведення дозвілля і свободу пересування.

Сьогодні у стадії становлення перебувають питання, спрямовані на розширення культурного кругозору людей з обмеженими функціями на залучення їх до досягнень високої культури. Особливо це актуально для людей з обмеженою мобільністю, візників. Потужним інструментом культурної соціалізації є інклюзивний туризм. Він не лише активізує інтерес до життя, але й сприяє подоланню культурних відмінностей та сприйняття нерівності, спричиненої обмеженнями здоров'я. Цей аспект робить інклюзивний туризм важливим засобом конструювання самоідентифікації особистості, її всебічного розвитку і формування.

У великому арсеналі засобів фізичної культури та спорту туризм має широке поле впливів, привертає до себе більш пильну увагу саме як комплексний засіб розвитку особистості. Це його оздоровча, реабілітаційна, соціалізаційна, виховна спрямованість тощо. Туризм – засіб, що дозволяє сформувати та розвинути інтелектуальні можливості особистості. Нарешті, туризм використовується як засіб не лише активного відпочинку, але й розвитку морально-вольових якостей особистості. Зокрема, формує моральну культуру, виховує любов до вітчизни, допомагає створенню високих громадянських почуттів, почуття обов'язку, товариства тощо.

Попри такий широкий спектр впливу туризму на людину, є низка проблем, які потребують пильної уваги. Це відсутність єдиної політики держави та органів влади на місцях у галузі інклюзивного туризму, низька поінформованість молоді про його цілі, завдання, можливості (оскільки нині, на жаль, туризм пов'язують лише із закордонними поїздками), відсутність фінансування, дороге туристичне спорядження, завищені ціни на туристичні путівки. Серед зазначених питань особливе місце посідає питання формування особистості людини з інвалідністю засобами інклюзивного туризму. Це спричинило актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку інклюзивного туризму є порівняно новим. Провідні роботи, присвячені йому, з'явилися лише в останні 20 років.

Українські дослідники В.В. Лепський [2], Л.Ю. Науменко [2], І.С. Борисова [2], В.М. Березовський [2], С.В. Макаренко [2], Н.В. Белоусова [3] та інші у своїх розвідках зосередились на реабілітаційних аспектах інклюзивного туризму. О.М. Кулик з'ясував сутність та значення інклюзивного туризму в Укра-

їні [4]. Як засіб психологічної та соціальної підтримки осіб із особливими потребами інклюзивний туризм дослідили С.В. Тищенко, Т.М. Чернишова, А.С. Осіпчук [5]. Предметом наукового пошуку О.В. Кравченко і І.М. Резніченко стала важливість інклюзивного туризму у формуванні національно-патріотичного та екологічного виховання дітей і молоді [6]. О.В. Литвин визначив роль інклюзивного туризму в індустрії гостинності [7].

Отже, специфіка використання туристичної діяльності як засобу розвитку особистості осіб з обмеженими можливостями не була предметом спеціальних досліджень. Попри наявність праць із означеної теми недостатньо вивченим, на нашу думку, є питання формування особистості особи з інвалідністю засобами інклюзивного туризму. Сьогодні фактично відсутні публікації міждисциплінарного характеру, в яких би поєднувалися дослідження інклюзивного туризму та психології особистості.

Мета статті полягає в тому, щоб з'ясувати, наскільки інклюзивний туризм впливає на особистісне зростання особи з обмеженими можливостями. Цьому сприятиме визначення ролі інклюзивного туризму у перевірці особи з інвалідністю своїх можливостей, підвищенні самооцінки, розвитку глобального світобачення, з'ясуванні виховного потенціалу.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні особу з інвалідністю все частіше можна зустріти в екологічній експедиції, турах у різні країни світу, вони підіймаються на вершини гір, перетинають льодові материки, подорожують колясками, автомобілями, сплаваються річками, беруть участь у міжнародних конгресах та конференціях. Тобто туризм стає стилем життя сучасної людини, у тому числі людей з обмеженими функціями. Водночас зростає значення туризму як засобу особистого розвитку.

Для багатьох людей подорожі можуть бути важливою частиною особистого розвитку. Коли ми залишаємося у власній зоні комфорту, в контексті, який ми завжди знали, нам важко змінитися всередині. Але новий досвід, будь-то нові стосунки, нові професійні чи освітні пригоди або контакт із новим середовищем, може спонукати особу з інвалідністю вийти із зони комфорту і вже там індивідуально рости та змінюватися.

Важливість подорожей для особистого розвитку можна пояснити кількома обставинами.

По-перше, подорожі допомагають особам з інвалідністю «знайти» себе, перевірити, на що здатна людина, випробувати свої вольові та фізичні можливості. Важливим фактором участі у туризмі є те, що подорожі допомагають дослідити власну ідентичність. Індивідуальні подорожі особливо корисні для такого формування особистості. «Хто ми» або, принаймні, те, чим ми себе вважаємо, часто формують люди та системи, з якими ми взаємодіємо, а також те, як ці люди та системи очікують від нас мислення, дій і поведінки. Мандрівники, які подорожують та відчують життя поза цими очікуваннями, виявляють, що повертаються додому дещо іншими, переживши важливий етап особистого розвитку і розуміння того,

«хто вони», під час подорожі. Зокрема, 4 липня 2020 р., відбулося сходження на найвищу вершину Львівщини – гору Пікуй. У супроводі волонтерів гору подужав ветеран російсько-української війни Олексій Скриба. Останній пересувався на «джулетці» українського виробництва – візку, завдяки якому особи з інвалідністю долають гірські вершини [8].

Під час групових (студентських) подорожей особи з інвалідністю можуть скористатися іншою перевагою подорожей. Абстрагуючись від очікувань людей, які знали вас роками, у вас є можливість у новій туристичній групі представити себе таким, яким ви є насправді. Це навіть може бути можливість поекспериментувати з різними соціальними ролями і перевірити свою витривалість до змін у докільля, у тому числі свою особистість, а саме: наскільки ви толерантні, комунікативні, емпатійні. Після мандрівки особі з інвалідністю стає зрозумілим, де і які були допущені прорахунки під час взаємодії із суб'єктами мандрівки і на що варто звернути увагу у майбутньому.

Згідно з прогнозом Міжнародної організації туризму, у 2050 році подорожуватиме кожен четвертий мешканець Землі [9]. Туристичні мандрівки важливі, тому що вони допомагають людям розвинути глобальне світобачення. Особи з інвалідністю (особливо на візках) мають багато часу для роздумів; усвідомлюють, що вони є учасниками глобалізаційних процесів. Вибір, зроблений державою з іншого боку земної кулі, впливає на нас. Екологічні катастрофи впливають на людей за тисячі кілометрів від місця їхнього проживання (як, наприклад Чорнобильська аварія, відлуння якої спостерігалося у багатьох регіонах нашої планети). У контексті відзначеного можна зрозуміти, що подорожі можуть допомогти нам ідентифікувати себе з місцями, які ми відвідали, і мати більшу уяву для розуміння проблем, які стосуються незнайомих людей і культури. Оскільки світ продовжує глобалізуватися, подорожуючи, особа з інвалідністю залишається важливою частиною розвитку глобального світогляду та обізнаності.

Людська природа спонукає нас спочатку думати про «я і мое» або про те, як проблеми можуть вплинути на нас і людей, яких ми любимо. Використовувати можливість подорожувати важливо, особливо коли студенти чи дорослі з інвалідністю заглиблюються у вивчення складних глобальних проблем. Трансформація роздумів, на нашу думку, буде здійснюватися від фокусування на тому, як проблеми можуть вплинути на «них» особисто, до роздумів про те, як проблеми здатні вплинути на «них» у всьому світі. Глобальність бачення світових питань так чи інакше впливатиме на формування особистості особи з інвалідністю.

По-третє, подорожі виховують співчуття. Подорожувати – означає відчувати культуру, мистецтво та людей місцевості, яка відрізняється від того, що ми називаємо домом. Відвідуючи, наприклад, іншу державу, можна зустріти людей, які мають житлові, фінансові та інші проблеми. Одна особа не здатна змінити людство, розвинути милосердя в інших

людях, вплинути на історію. Але кожен може змінити себе: почати надавати допомогу нужденним людям. Замість того, щоб засуджувати людей, які потрапили у важку життєву ситуацію, вважаючи, що вони самі винні в цьому, подумати, чим можна їм допомогти. Людина, яка виявляє не показне, а справжнє співчуття, милосердя, викликає повагу (не прагнучи цього спеціально), подає своїми вчинками приклад оточуючим, заражає їх ідеєю співчуття, милосердя. Поступово разом із нею почне змінюватись і її найближче оточення. Прояв і виховання співчуття викликають позитивні емоції у туриста – він почувається корисним у цьому світі (а для особи з інвалідністю це великий бонус). Своєю чергою, об'єкт милосердя наступного разу сам виявить до когось співчуття.

Подорожі здатні допомогти людині підвищити самооцінку. Не секрет, що особи з інвалідністю здебільшого страждають заниженою самооцінкою, а турист, маючи її, може відмовитися долати перешкоду, яку для нього реально подолати – в деяких умовах це може зірвати подорож чи спровокувати загрозу безпеці. Безперечно, для кожної особи з інвалідністю мандрівки важкі з психологічної точки зору, коли потрібно перевершити себе, це виклик самому собі, своєму характеру, до якого людина, можливо, не звикла, і коли вона добре реагує на ці виклики, то подорожі можуть мати важливу перевагу, допомагаючи їй почуватися впевненіше та більше вірити у свою спроможність робити майже неможливі речі. Тому виїзд, особливо за кордон, для особи з обмеженими можливостями – подія співмірна з колосальним досягненням. Для багатьох людей досвід подорожей важливий, тому що він має, зрештою, величезний вплив на особистісний розвиток.

Українські дослідники проблем інклюзивного туризму С.В. Тищенко, Т.М. Чернишова та А.С. Осіпчук зосередили свою увагу на туризмі як засобі психологічної підтримки осіб із інвалідністю. Зокрема, відзначаючи таку форму групового туризму, як похід, автори відзначають його корисність для осіб з інвалідністю, а саме відбувається переоцінка людиною рівня своїх можливостей, підвищується рівень готовності їх подолання, зростає самооцінка, відбувається перехід із ролі опікуваного об'єкта у роль активного суб'єкта діяльності, зумовленої спілкуванням і взаємовпливом людей в умовах доступності туризму для досягнення соціальної інтеграції [10, с. 78]. Отже, особа з інвалідністю з кожним успіхом буде намагатися підняти рівень домагань, а значить, буде зростати її самооцінка – віра у свої сили та можливості.

Під час розгляду можливостей розвитку особистості виділяється культурно-пізнавальний туризм, який сприяє активному пізнанню історії та культури різних народів та цивілізацій що, своєю чергою, розширює світогляд, збагачує внутрішній світ людини. Цей вид туризму передбачає передусім подорож із пізнавальними цілями, що сприяє розвитку внутрішньої злагоди людини. Саме культурно-пізнавальний туризм спрямований на прояв

етнокультурної самобутності та індивідуальності кожної людини, а також впливає практично на всі сфери людської діяльності. На думку О.В. Кравченко, гуманітарне значення туризму полягає не лише в його пізнавальності, але й в інтелектуально-виховному впливі на особистість [11, с. 159]. Особливо це стосується молодого покоління.

Інклюзивний туризм допомагає особам з інвалідністю розвивати здатність до самостійності, вміння адекватно взаємодіяти з навколишньою дійсністю. Головними завданнями їхньої соціальної адаптації та абілітації є сприяння у подоланні внутрішніх бар'єрів та організація спілкування й взаємодії із соціумом – з однолітками, дорослими та суспільством загалом. Включення їх у туристичні заходи та акції сприяє розвитку комунікативних умінь, дозволяє засвоювати системи соціальних орієнтирів, цінностей, норм чинного соціального порядку, змінювати та збагачувати власну поведінку. У процесі спілкування звичайні діти та діти з обмеженими функціями, самі того не підозрюючи, формують нове, більш толерантне ставлення насамперед один до одного, створюють платформу на шляху до «нової культури», де саме вони будуть основними суб'єктами суспільства.

Оскільки в людини є здатність до передбачення результатів і побудови планів на майбутнє, то вона може звернути цю здатність і на себе: усвідомити, як вона впорається з майбутньою діяльністю, якою мірою буде відповідати вимогам ситуації, чи зможе продуктивно розпорядитися наявними у неї ресурсами, у тому числі психологічними, тобто особлива роль у мандрівці відводиться сфері самосвідомості суб'єкта.

Дійсно, індивідуальна історія кожної людини невидимими тенетами пов'язана з історією її сім'ї, країни та епохи, в якій їй та її рідним довелося жити. Розвиток самосвідомості людини з дитячого віку та на кожному новому етапі життя звертає її до пошуку відповіді на запитання «Хто я?», «Звідки я?», «Чий я?», «Яке моє призначення?», «Куди я йду?», «Чого я хочу від життя?» тощо. Глибина та ступінь старанності у пошуку відповідей на них у кожної людини індивідуальні. Відповіді на них людина шукає як у

собі, так і в історії, у долях своїх близьких та знайомих людей.

Пошук відповідей на складні питання самовизначення видатний німецький філософ та психолог ХХ століття Еріх Фромм пов'язав із п'ятьма екзистенційними потребами, властивими лише людям як носіям самосвідомості. Ці потреби, на думку Е. Фромма, будь-коли можуть бути задоволені повною мірою і насправді є двигунами до самовдосконалення, без задоволення яких людина неспроможна відчути всю повноту свого життя. До таких потреб він відніс потребу у встановленні зв'язків, подоланні своєї пасивної тваринної природи себе, коренях (люди потребують того, щоб відчувати себе невіддільною частиною світу, бути приналежним до спільноти), наявності системи цінностей, самоідентичності [12]. Саме ці потреби мають особливу актуальність для осіб з інвалідністю, які протягом життя, у тому числі під час мандрівок, ведуть її до пізнання себе, своєї індивідуальної історії, історії свого народу та країни.

Висновки. Таким чином, отримані результати проведеного теоретичного дослідження підтвердили припущення, що туристична діяльність може бути використана як комплексний засіб розвитку особистості. Під час туристичних мандрівок здобувається досвід, особа аналізує побачене, відчуте, сприйняте нове для неї. Для ефективного формування особистості засобами інклюзивного туризму необхідна її активна життєва позиція. Подорожі допомагають людям розвинути глобальне світобачення, виховують співчуття, здатні допомогти людині підвищити самооцінку, формують вміння адекватно взаємодіяти з навколишньою дійсністю. У контексті розгляду можливостей розвитку особистості найбільш ефективним є культурно-пізнавальний туризм. Досліджувати світ під час подорожей важливо, оскільки це може підвищити впевненість осіб з інвалідністю у тому, що вони зможуть впоратися з особистими проблемами.

На нашу думку, дослідження інклюзивного туризму та психології особистості у науковому пошуку перспективне. Це дасть можливість зрозуміти потреби осіб з інвалідністю та скоригувати державну політику у туристичній галузі.

Список літератури

1. Manila Declaration on World Tourism. URL: <https://docs.cntd.ru/document/901813698>.
2. Лепський В.В., Науменко Л.Ю., Борисова І.С., Березовський В.М., Макаренко С.В. Реабілітація людей з інвалідністю: наукове обґрунтування нових підходів. *Актуальні проблеми сучасної медицини*. 2017. Т. 17. Вип. 1. С. 134–138.
3. Белоусова Н.В. Впровадження інклюзивного туризму в соціально-реабілітаційну систему України. *Молодий вечірний*. 2017. № 2 (42). С. 14–17.
4. Кулик О.М. Інклюзивний туризм в Україні, його суть та значення. *Комплексний підхід до модернізації науки: методи, моделі та мультидисциплінарність*: матеріали I Міжнародної наукової конференції (Т. 1), м. Вінниця, 19 листопада, 2021 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2021. С. 22–24.
5. Тищенко С.В., Чернишова Т.М., Осіпчук А.С. Туризм як засіб психологічної та соціальної підтримки груп ризику та людей з особливими потребами. *Інфраструктура ринку*. 2021. № 51. С. 73–81. DOI: 10.32843/infrastuct51-11.
6. Кравченко О.В., Резніченко І.М. Інклюзивний туризм як засіб формування національно-патріотичного та екологічного виховання дітей та молоді. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 56. Т. 3. С. 163–169. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/56-3-25>.

7. Литвин О.В. Роль інклюзивного туризму в індустрії гостинності. *Сучасні проблеми і перспективи економічної динаміки*: матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Умань, 18 листопада 2021 р.) Умань: Візаві, 2021. С. 622–624.

8. Інклюзивний туризм в дії: в межах сходження на гору Пікуй презентували українську «джульєтку». URL: <https://old.loda.gov.ua/news?id=52337>.

9. «Планета мандрівників»: глобальний туризм у сучасному світі. URL: <https://hromadske.ua/posts/turyzm-v-suchasnomu-sviti>.

10. Тищенко С.В., Чернишова Т.М., Осіпчук А.С. Туризм як засіб психологічної та соціальної підтримки груп ризику та людей з особливими потребами. *Інфраструктура ринку*. 2021. № 51. С. 73–81. DOI: 10.32843/infrastuct51-11.

11. Кравченко О.В. Інклюзивний туризм як технологія соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді внаслідок воєнних дій. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2022. № 2. С. 155–165. DOI: <https://doi.org/10.31499/2307-4906.2.2022.262955>.

12. Екзистенційні потреби людини. Приклади екзистенціальних потреб. URL: <https://vcf.vn.ua/ekzistencijni-potrebi-lyudini-prikladi-ekzistencialnix-potreb>.

References

1. Manila Declaration on World Tourism. Retrieved from: <https://docs.cntd.ru/document/901813698>.

2. Lepskyi V.V., Naumenko L.Iu., Borysova I.S., Berezovskyi V.M., Makarenko S.V. (2017). Reabilitatsiia liudei z invalidnistiu: naukove obruntuвання novykh pidkhdov [Rehabilitation of people with disabilities: scientific foundation of new approaches]. *Aktualni problemy suchasnoi medytsyny*. T. 17. Vyp. 1. S. 134–138. [in Ukrainian]

3. Bielousova N.V. (2017). Vprovadzhenia inkliuzyvnoho turizmu v sotsialno-reabilitatsiinu systemu Ukrainy [Promotion of inclusive tourism in the social and rehabilitation system of Ukraine]. *Molodyi vchenyi*. № 2 (42). S. 14–17. [in Ukrainian]

4. Kulyk O.M. (2021). Inkliuzyvnyi turizm v Ukraini, yoho sut ta znachennia [Inclusive tourism in Ukraine, its essence and significance]. *Kompleksnyi pidkhid do modernizatsii nauky: metody, modeli ta multydystrylinarnist: materialy I Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii*. Mizhnarodnyy tsentr naukovykh doslidzhen. Vinnytsya: Yevropeys'a naukova platforma. T. 1. S. 22–24. [in Ukrainian]

5. Tyshchenko S.V., Chernyshova T.M., Osipchuk A.S. (2021). Turyzm yak zasib psykholohichnoyi ta sotsialnoyi pidtrymky hrup ryzyku ta lyudey z osoblyvymy potrebamy [Tourism as a means of psychological and social support for risk groups and people with special needs]. *Infrastruktura rynku*. № 51. S. 73–81. DOI: 10.32843/infrastuct51-11. [in Ukrainian]

6. Kravchenko O.V., Reznichenko I.M. (2022). Inklyuzyvnyi turizm yak zasib formuvannya natsionalno-patriotichnoho ta ekolohichnoho vykhovannya ditey ta molodi [Inclusive tourism as a means of forming national-patriotic and ecological education of children and youth]. *Aktualni pytannya humanitarnykh nauk*. Vyp. 56. Tom 3. S. 163–169. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/56-3-25>. [in Ukrainian]

7. Lytvyn O.V. (2021). Rol inklyuzyvnoho turizmu v industrii hostynnosti [The role of inclusive tourism in the hospitality industry]. *Materialy VIII Vseukrayinskoï naukovo-praktychnoyi konferentsiyi "Suchasni problemy i perspektyvy ekonomichnoyi dynamiky"*. Uman: Vizavi. S. 622–624. [in Ukrainian]

8. Lviv Regional State Administration (2020). Inklyuzyvnyi turizm v diyi: v mezhakh skhodzhennya na horu Pikuy prezentuvaly ukrayinsku "dzhulyetku" [Inclusive tourism in action: the Ukrainian "Julietka" was presented as part of the climb to Mount Pikuy]. Retrieved from: <https://old.loda.gov.ua/news?id=52337>. [in Ukrainian]

9. "Planeta mandrivnykiv": hlobal'nyy turizm u suchasnomu sviti ["Planet of travelers": global tourism in the modern world]. Retrieved from: <https://hromadske.ua/posts/turyzm-v-suchasnomu-sviti>. [in Ukrainian]

10. Tyshchenko S.V., Chernyshova T.M., Osipchuk A.S. (2021). Turyzm yak zasib psykholohichnoyi ta sotsialnoyi pidtrymky hrup ryzyku ta lyudey z osoblyvymy potrebamy [Tourism as a means of psychological and social support for risk groups and people with special needs]. *Infrastruktura rynku*. № 51. S. 73–81. DOI: 10.32843/infrastuct51-11. [in Ukrainian]

11. Kravchenko O.V. (2022). Inkliuzyvnyi turizm yak tekhnolohiia sotsialno-psykholohichnoi reabilitatsii ditey ta molodi vnaslidok voiennykh dii [Inclusive tourism as a technology of socio-psychological rehabilitation of children and youth as a result of military operations]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. № 2. S. 155–165. Retrieved from: <https://doi.org/10.31499/2307-4906.2.2022.262955>. [in Ukrainian]

12. N.a. (2021). Ekzyzstentsiyni potreby lyudyny. Pryklady ekzyzstentsial'nykh potreb [Human existential needs. Examples of existential needs]. Retrieved from: <https://vcf.vn.ua/ekzistencijni-potrebi-lyudini-prikladi-ekzistencialnix-potreb>. [in Ukrainian]